

*Blanka Ceković – Ivana Eterović***DVOJINA U MISALU HRUACKOME
ŠIMUNA KOŽIČIĆA BENJE¹***Blanka Ceković, Staroslavenski institut, Zagreb – Ivana Eterović, Filozofski fakultet, Zagreb, izvorni znanstveni članak*

UDK 264-12(497.5 Rijeka)

003.349.12:264-12

811.163.1:264-12

Posebnost je jezika knjiga tiskanih u riječkoj glagoljskoj tiskari Šimuna Kožičića Benje u literaturi već zamijećena. Pri omjeravanju se staroslavenskih i starohrvatskih elemenata u tim izdanjima Kožičiću katkad pripisivala i težnja za pohrvaćivanjem. Preciznije i sustavnije utvrđivanje funkcije spomenutih dvaju jezičnih sustava u Kožičićevoj jedinstvenoj koncepciji književnoga jezika tek predstoji.

U ovome se radu određuje status dvojine kao gramatičke kategorije u Kožičićevu Misalu hruackom, za čiji su otklon od norme jezika dotadašnjih hrvatskoglagoljskih misala recentna istraživanja pokazala da je u najvećoj mjeri posljedica redigiranja po Vulgati. Budući da je dvojina u 16. stoljeću izraziti staroslavenizam i nije uvjetovana latinskim predloškom, njezinu uporabu valja promatrati isključivo kao svjestan i namjeran čin posezanja za (hrvatskim) staroslavenskim sustavom.

Ključne riječi: *hrvatski crkvenoslavenski jezik; hrvatskoglagoljski tiskani misali; riječka glagoljska tiskara; Šimun Kožičić Benja; Misal hruacki; dvojina*

Posebnost je jezika izdanja objavljenih u riječkoj glagoljskoj tiskari modruškoga biskupa Šimuna Kožičića Benje već rano zapažena. Istraživačima je hrvatskoga glagoljštva osobito zanimljiva i poticajna bila njegova posveta *Knjižica odb žitiê rimskih*

¹ Članak je nastao na temelju rada na pripremi kritičkoga izdanja *Misala hruackoga* Šimuna Kožičića Benje, koji priređujemo s Tanjom Kuštović i Mateom Žagarom u sklopu znanstvenoga projekta *Enciklopedija hrvatskoga glagoljštva*, koji financira Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske. Više o metodološkim polazištima u priređivanju kritičkoga izdanja Kožičićeva misala i smjernicama budućih istraživanja v. u Žagar, 2012.

arhierëovъ i cesarovъ Tomi Nigeru, u kojoj govori o nužnosti uređivanja jezika glagoljskih liturgijskih knjiga, referirajući se pritom na odnos starog i novog. Taj se odnos obično razumijevao kao odnos staroslavenskih i starohrvatskih jezičnih elemenata. Godine 1861., predstavljajući Kožičićev život i djelo, Franjo Rački (1861: 41) ocjenjuje: „U svom izdavanju slovjenskoga službenika imaše Šimun veliki i osebujni obzir na živući jezik naroda hrvatskoga; s toga ‘prestarivše’ oblike i rieči manje razumljive zamieni pučkimi. Odavle u njegovu izdavanju onaj smies jezika staro-slovjenskoga, koji dakako neprija učenomu jezikoslovcu, ali imao tim veći odaziv naći u naroda hrvatskoga. S toga nadao se je tvrdo izpravljao, da će stariji svetjenici malo po malo, a mladji odmah poprimiti ovo novo izdanje.” Određenje Kožičićeva jezika kao smjese, književnoga hibrida ili književne stilizacije staroslavenskoga i starohrvatskoga izraza pojavljuje se i u radovima drugih autora koji su pisali o tome glagoljaškome humanistu, pri čemu mu se gdje kad pripisuje i namjera jezičnoga pomlađivanja, odnosno kroatizacije tekstova. Nedvojbeno je da u jeziku *Misala hruackoga* (pa i drugim Kožičićevim izdanjima) ima znatno više starohrvatskih elemenata u odnosu na tradiciju hrvatskoga staroslavenskoga jezika, no svjesno su zadržani i mnogi staroslavenizmi većina kojih u tadašnjim govornim idiomima zasigurno nije više postojala, zbog čega se tvrdnja o kroatizaciji može samo uvjetno prihvatiti.² U novije je doba napuštena ocjena da je uporaba spomenutih dvaju jezičnih sustava u Kožičićevim izdanjima nesustavna i nedosljedna (usp. Tomašić, 2000; 2003: 63–65), a upozoreno je i na činjenicu da se riječi iz njegova predgovora *Knjižicama* odnose i na potrebu tekstološkoga uređenja tekstova, a ne isključivo jezičnoga (usp. Benveniste, 1984). Na tragu tih spoznaja recentna su istraživanja (Ceković – Sanković – Žagar, 2010) pokazala da Kožičićeve tvrdnje o nužnosti popravljanja jezika glagoljskih liturgijskih knjiga valja tumačiti *prije svega* tekstološki: odstupanja su od dotadašnje misalske tradicije posljedica njegova izrazita redigiranja teksta prema Vulgati.

Jedan je od uočljivih staroslavenizama koje Kožičić zadržava i dvojina. U hrvatskoglagoljskim fragmentima 12. i 13. st. dvojina ima značenje parnosti i dvojnosti (Mihaljević, 2004: 627–629). U liturgijskim se tekstovima 14. i 15. stoljeća češće zamjenjuje množinskim oblicima kada se radi o parnosimetričnim dijelovima tijela više osoba (Mihaljević, 2011: 133). Zamjena distributivne dvojine množinom zamijećena je i u kanonskim tekstovima (Žolobov – Krys’ko, 2001). U starohrvatskome se jeziku dvojina čuvala do kraja 15. stoljeća, nakon čega počinje dominacija množinskih oblika gotovo u svih vrsta riječi (Kuzmić, 2006).³

² U *Knjižicama ođ žitiē rimskihъ arhierëovъ i cesarovъ* Anica Nazor (2007: 22) utvrđuje staroslavenizme „u deklinaciji (napose zamjenica i pridjeva), nešto manje u konjugaciji, a ponajviše u sintaksi (često upotrebljava konstrukciju dativa apsolutnoga).” Ista autorica pri opisu jezika *Ođ bitiē redovničkoga knjižica* ovomu popisu dodaje i tvorbu glagoljskih imenica na -ije, zamjenicu *azъ* te dobro čuvanje slogotvornoga *l* (Nazor, 2009: 23). U *Misalu hruackome* u glagoljskim se oblicima (Ceković – Sanković – Žagar, 2010) (hrvatsko)staroslavenska norma najdosljednije slijedi u 2. i 3. l. jd. te 3. l. mn. prezenta, a znakovita je i činjenica da u funkciji lične zamjenice za 1. l. jd. uvijek dolazi *azъ*, dok se u Prvotisku, Misalu Pavla Modrušanina i osobito Senjskom misalu javljaju mjestimično i starohrvatski oblici (Kuštović, 2012).

³ Dostupni podaci za hrvatskoglagoljske liturgijske zbornike 15. st. pokazuju da „dvojina uopće nije rijetka i ne samo kad je riječ o glagolima” (Damjanović, 1984: 149) te da je „uporaba dvojinjskih oblika uz broj

Budući da u 16. stoljeću u hrvatskim govornim idiomima više ne postoji kao gramatička kategorija, a nema je ni u latinskome jeziku, njezina zastupljenost u *Misalu* nije ovisna o latinskome predlošku, već je posljedica svjesne i namjerne odluke, koja posredno pokazuje i Kožičićev odnos prema (hrvatskome) staroslavenskome jeziku. U ovome se radu stoga sustavno istražuje status dvojine kao gramatičke kategorije u *Misalu hruackome*. Korpusom su istraživanja biblijski tekstovi zastupljeni na ff. 1r–153v Kožičićeva *Misala hruackog* (Ko), a svi su oblici uspoređeni s ostalim trima tiskanim hrvatskoglagoljskim misalima 15. i 16. stoljeća: *Prvotiskom* (Pt), 1483.; *Senjskim misalom* (Sm), 1494.; *Misalom Pavla Modrušanina* (Mo), 1528., koji dobro kontinuiraju prethodnu misalsku tradiciju.⁴ Raščlamba će pokazati je li točna tvrdnja zabilježena u literaturi da je u Kožičića dvojina kao kategorija uklonjena (usp. Vince, 2010: 142) i na što upućuje zastupljenost dvojine s obzirom na tvrdnje o njegovu pohrvaćivanju jezika.

Valja izdvojiti i pojedine specifičnosti na morfološkoj razini, premda je ona u ovome radu u drugome planu, kojima se Ko izdvaja od ostalih triju misala, koji slijede hrvatskostaroslavensku normu. U 1. l. dv. prezenta, aorista i imperfekta dolazi u gotovo svim primjerima nastavak *-va* umjesto *-vê*, npr. *esva* (57v), *snêva* (35r), *umreva* (35r), *rečeva* (46r), *obrêtosva* (144v), *iskahova* (16r), *prohaêahova se* (46v), *potekosva* (46v), *vidisva* (46v), *mogosva* (46v), *ugotoviva* (72v); ali *prebivahovê* (48v), *bihovê* (48v). U imenica muškoga roda pojavljuje se i nastavak iz glavne sklonidbe imenica ženskoga roda, npr. D dv. m. r. *starcama* (47r), I dv. m. r. *rogama* (87v). U ličnih je zamjenica koje se odnose na što živo akuzativ uvijek jednak genitivu,⁵ što ukazuje na produktivnost dvojine kao kategorije. Na mjestu dvojskih oblika ličnih zamjenica mogu se javiti množinski u Ko, no obratna pojava nije zabilježena u istraženome korpusu.⁶ Osim spomenutih značajki nema razlika između četiriju misala na morfološkome planu.

Parnost

U Kožičićevu misalu potvrđeni su dvojski oblici imenica za izricanje parnosti. U sljedećim se primjerima javljaju dvojski oblici imenica za parnosimetrične predmete sastavljene od dvaju dijelova ili dijelove tijela koji tvore prirodni par (tzv. parne imenice): *otvori oči tvoji* (34r), *va očiû tvoeû*⁷ (24r), *očiû svoeû ne vzdvignêb* (30r), *vzdvigše že oči svoi* (33r), *va očiû našeû*⁸ (38r), *vzdvignite oči vaši* (45r), *položî [...] oči svoi na očiû nego i*

dva u jeziku hrvatske glagoljske knjige u 15. st. norma." (Damjanović, 1984: 150).

⁴ Svi se primjeri donose u kurzivu. U onima iz Kožičićeva misala masnim su slovima otisnuti dvojski oblici, a podcrtane su riječi u kojima umjesto očekivane dvojine dolazi množina. Velika se početna slova ne prenose, kao ni interpunkcija.

⁵ U hrvatskome je crkvenoslavenskom jeziku sinkretizam A=G dv. za živo zabilježen u neličnih zamjenica (Mihaljević, 2009: 322). Usp. i Žolobov – Kryš'ko, 2001: 111–120.

⁶ Od 14. stoljeća ta tvrdnja vrijedi i za hrvatski crkvenoslavenski sustav (Mihaljević, 2009: 318).

⁷ U paralelnim misalima stoji *prêd/tobou*. Kožičić je ovdje, usklađujući prijevod s latinskim predloškom, preveo dvojinom *in oculis tuis*.

⁸ Mo i Pt na ovom mjestu imaju zamjenički oblik *našiû*.

ruce⁹ *svoi na ruce*¹⁰ *nego* (52r), *od očiū nih̃* (105r), *otvrstima očĩma* *ničtože ne viēše* (150r), *po videñu očiū* [...] *po sluhu ušiū* (4r), *va ušiū moeū* (4v), *dela ruku tvoeū* (9v), *odb ruku* *nego* (20v), *neumivenima že rukama* (43r), *obvezan(a)ma rukama i nogama* (53v), *prēdb nogama* *ego* (133r), *v ruce*¹¹ *grešnih̃* (69v), *v ruce vaše*¹² (46r, 73v), *na vsakogo ruce* *vzlagae* (44r), *ruce kosmate* (38v), *pokle zloži ruce* *na ne* (116r), *položi na nū ruce* (139r), *vii rucē* *moe* (109v), *vii ruce moi* (147r), *pokle umi noze*¹³ *ih̃* (76r), *nače umivati noze* *učenikomb̃* (75v), *ne takmo noze* *moe na i ruce* [...] *neže da nozē* *umiet* [...] *i tako pokle umi noze* *ih̃* [...] *noze* *vaše* [...] *imate i vi drug̃ drugu nozē* *umiti* (76r), *pomaza noze* *i(su)sove* [...] *noze* *ego* (68r), *prostriṽ ruci* *na učeniki svoje* (29v), *ruci svoje* (46v), *obvi ruci* *nego* (38v), *viite ruci* *moe i nozi* *moe* [...] *ukaza nim̃ ruci i nozi* (106r), *vzdvigšē že ruci* *svoe* (136r), *svezaṽ nozi* *ego i ruci* (140v), *vzložb na ñb ruci* (150v), *i ta vaze ga na ruci* *svoe* (154v), *na nozi* *ego* (39v), *ob̃bēt̃ nozi* *nego* (51v), *omoči nozi* *moe* [...] *ne prēsta celivati nozi* (58v), *pomaza nozi* *moe* (59r), *g(ospod)i ti umivaeši mne nozi* [...] *ne umieši mnē nozi* (75v), *kol̃b krasne nozi* (145r), *boku* *nego* (4v), *ne poznasta roditela* *nego* (16r), *roditela* *bo nēe* (45v), *ne prizvaše roditelū* *togo* (51r), *ovna zadržana rogama* (87v). Iz primjera se vidi da Kožičić upotrebljava dvojину kada se parni dijelovi tijela odnose na 1 subjekt (sumativno izricanje, tj. sumativna dvojina) i kada se radi o više njih (distributivno izricanje, tj. distributivna dvojina)¹⁴.

U sročnosti imenica sa zamjeničko-pridjevskim oblicima rjeđi su primjeri takva slaganja da su i imenica i zamjenica ili pridjev u dvojini, primjerice *oči/ušī tvoi/svoi/vaši*, *va očiū/ušiū moeū/tvoeū/našeū*, *neumivenima že rukama* (43r), *obvezan(a)ma rukama i nogama* (53v), *rukama svoima* (140r), *nogama tvoima* (135v), *otvrstima očĩma* (150v). Sročnost oblika imenica *ruka* i *noga* sa zamjeničko-pridjevskim riječima, koje su gotovo redovito u množini, ukazuje na kolebanje njihova dvojinjskoga značenja: *v ruce vaše* (46r, 73v), *ruce kosmate* (38v), *vii rucē* *moe* (109v), *noze* *moe* [...] *noze vaše* (76r), *ruci svoe* (46v, 136r, 154v), *viite ruci* *moe i nozi* *moe* (106r), *nozi* *moe* (58v, 59r).

Glagolski je dio predikata načelno sročan u dvojini s parnim imenicama: *otvrgosta se abie uši* *ego* (131r), *vidista oči* *moi* (153v), *na ruci isavli esta* [...] *zane ruce kosmate* [...] *vzdale behota* (38v), *i kada vavedihota* *otroka i(su)sa roditela* (153r), *otvečasta* *roditela* *ego i resta* [...] *resta* *roditela* *nego zane boēhu se iūdeoṽ* [...] *togo radi roditela* *nego resta* (51r), ali sročnost može i potpuno izostati, primjerice *kako otvoreni sut̃b* *tebi oči* (51r), *oči že ih držani bihu* (105r), *otprti sut̃b* *oči nih̃* (105r), *behu* *bo oči ih otegoteli* (65v), *ušī glusih*

⁹ Paralelni misali imaju A dv. zabilježen s jatom: *rucē*. Neujednačen status jata u Ko – zadržavanje na etimološkom mjestu, zastupljenost njegovih refleksa *e* i *i*, uporaba na neetimološkim mjestima – čini manje pouzdanim procjene o dvojinjskoj/množinskoj „pripadnosti” oblika *ruce*, *ruci*, *noze*, *nozi*. Navedene oblike s promjenom velara u osnovi, zbog pretpostavljene provedbe druge palatalizacije, svrstavamo u dvojinjske.

¹⁰ U Mo, Sm, Pt javlja se oblik *ruku*.

¹¹ Za razliku od Ko i Sm (*rucē*), Mo i Pt imaju oblik *ruci*.

¹² U paralelnim misalima u distributivnom značenju javlja se dvojinjski oblik imenice i zamjenice *rucē* *vaū*, ali i množinski *ruk̃b*.

¹³ U trima drugim misalima množinski je oblik *nogi*.

¹⁴ O sumativnosti i distributivnosti u hrvatskome crkvenoslavenskom jeziku usp. Vince 2002, 2010.

otprti budutb (5r), uši *vsego plka spravleni běhu* (136r). U paralelnim su misalima glagolski oblici uz imenice *oči* i *uši* u dvojini (*otvrzosta se*, *razvrzosta se*, *viděsta*, *držatě se/držasta/držata se*, *otvrěsta se/otvorista se*, *otegotěla/otegotila*), osim u primjeru *ušesa* [...] *razvrzut se*, gdje se javlja množinski oblik.

Uz lične glagolske oblike, s parnim su imenicama sročni i participi te zamjenice u objektnoj i subjektnoj (anaforičkoj) funkciji: *roditela bo nêe pravadna suća naučista* (45v), *doideže ne prizvaše roditelū togo ki prozrelb běše i vprašahu eū govoreče* (51r), *ne poznasta roditela nego mnêūća že da bi v družinē bilb pridosta danb puti i iskaħu¹⁵ ga* [...] *ne obretuće vzratista se vb er(u)s(o)l(i)mь iščūća ga* [...] *po trihb dnehb obretoše ga v templi sêdeća posrede naučitelb* [...] i *videća divista se* [...] i reče k *nima* [...] i *ta ne razuměsta* *slovese eže govori k nima* i *snide š nima* i *pride v nazarat i bē podložanb nima* (16r).

Za razliku od stanja u Mo, Sm, Pt u *Misalu hruackom* češća je zamjena dvojinjskih oblika parnih imenica množinskim oblicima: *ukrepite ruke¹⁶ oslablenb e* [...] *kolena¹⁷ nemoćnaē* (5r), *vrgoše ruke* (65v), *vzložiše ruke na n* (69v), *na rukahb vazmutb tē* (27r), *ruki vaše hranite* (37v), *ukaza nimb ruke i rebra¹⁸* (109v), *rukami že ap(usto)lskimi* (119v), *oblčū imeli budetē na nogahb* [...] *ščape v rukahb* (78r), *odb rukb vašihb* (46r), *v ruceh svojihb* (87v), *k nogamb nego* (52r), *nogam moim* (60r), *pri nogahb ūnoše* (10r), *staše na nogahb svojihb* (89v), *od nogb* (107v), *s nogami ego* (78r), *s roditeli* (46r), *za lanitami* (66r), *položivb kolena* (73r), *preklanaū kol(ē)na moē* (134v), *goleni nihb* (80r), *ustni svoje* (127v). U paralelnim misalima na većini ovih mjesta dvojinjski su oblici (*rucē i nozē*, *na nozē ego*, *za lanitu*, *po lanitama*, *kolēnē*, *ot ruku vašū*, *u nogu*, *rucē svoi*, *ruci/nozi svoi/moi* itd.), iako se i u njima javlja množina (*ot rukb*, *ruki vaše*, *rukami ap(osto)lskimi*, *nogi vaše*, *na nogahb svojihb*, *goleni*). U Ko se u istom kontekstu (Lk 7, 36–50) izmjenjuju dvojinjski i množinski oblici: *pri nogahb ego načē močiti slzami nozi ego* [...] i *celivaše nozi ego* [...] *vodi ne da nogam moim* [...] *omoči nozi moe* [...] *ne prěsta celivati nozi* (58v).

Zamjena dvojinjskih oblika parnih imenica množinskima i kada se radi o jednoj osobi (tzv. sumativno značenje), češća pojava množine na mjestu distributivne dvojine u odnosu na paralelne misale i izostanak sročnosti sa zamjenicama i pridjevima ukazuju na kolebanje pri izricanju parnosti dvojinjskom paradigmatom u Kožičićevu misalu.

¹⁵ Paralelni misali ovdje imaju množinski participijski oblik *vziskaūće*. U Ko se slijedi Vulgata, u kojoj je na tome mjestu također imperfektni oblik (*et requirebant eum* Lk 2, 44), no Kožičićeva je pažnja pritom popustila i on propušta staviti dvojinjski oblik.

¹⁶ Umjesto oblika *ruke* u Ko, gdje je u nepalatalne osnove prodro nastavak palatalnih, u ovome primjeru i sljedećim dvama paralelni misali imaju očekivanu množinu *ruki*.

¹⁷ Imenica *koljeno* u Ko rabi se u množini, a u Mo, Sm, Pt pojavljuje se i u dvojini.

¹⁸ Kožičić prevodi prema lat. *ostendit eis manus et latus* (Iv 20, 20), dok se paralelni misali naslanjaju na rukopisne misale i imaju *pokaza imь ruče i nozē* (*ruke i noge* Sm) i *rebra svojē*.

Dvojnost

Dvojinski oblici imenica upotrebljavaju se u *Misalu hruackom* i za izricanje dvojnosti, tj. kada se govori o dva bića ili predmeta, a imenske su riječi u atributnoj i imenice u apozitivnoj službi sročne u istom broju. Brojevni kvantifikator može biti eksplicitno naveden kao u primjerima *dva*¹⁹ *sina moê* (36r), *na dva brata*²⁰ (36r), *dva brata* [...] *ribara* (145r), *dva meča* (73r), *dva starca sudca* (45v), *se dva muža, dva kriva svedêtêla* (65v), *dva uč(e)n(i)ka govoreća, dva mlada golubića* (153r), *dviû č(lovê)ku* (54v), *razvi dviû starcu* (46r), *protivu dvima starcama* (47r), *dvima g(ospo)-d(i)noma* (133v), *sa dvima samima devicama* (46r), *po dviû dneû* (64v), *dva kozliča dobra* [...] *kozličevima kožicama* (38r–v), *darova obima*²¹ (58v), *oba korabla* (126v), a dvojinski oblik javlja se i kada brojevni kvantifikator nije izrijeckom naveden uz imenicu, primjerice *tagda pristupi k nemu mati sinu zebêdeovu sa sinoma svoima* (35v), *poêmb* [...] *2 ml(a)dša* [...] *reče otrokoma svoima* (87v). Dvojina je zastupljena i u sintagmama s brojem 12²², primjerice *poêtb 12 uč(e)nika svoê* (35v), *sa 12 učenikoma*²³ *svoima* (65r), a Kožičićevu težnju da upotrijebi dvojину uočavamo i kada sklanja inače nepromjenjiv izraz *na desete*, dok prvi dio ostavlja u nesročnu liku: *dviû na desêtoma kolenoma*²⁴ (150v) i s *dviû na desêtima* (69r).

Uz brojevni kvantifikator *dva* (i 12) javlja se u *Misalu hruackom* i množina: *dva telesa* i *dvi ovce* (56v), *dvi ribi* (48r), *dvi ženi bludnicê* (48v), *večê odb 12 leĵioni anĵelskih* (65v), *dvi polenci* (35r), *dvi skrižali kamenni* (29r), *poêtb i(su)sê dva na deste učeniķ sĵoih* (21v), i *12 učeniĵi* (72v). Paralelni misali imaju dvojinske oblike *têlesi*, *ovci*, *ribê*, *zapovêdu*, *veče neže 12 liĵiona/leĵiona anĵ(e)lb*, *12 učenika svoê*, *oba na deste uč(e)n(i)ka*. U istoj rečenici može se u Kožičića pojaviti i dvojina i množina: *sedête i vi na diû(!) na desete prêstoli sudečê dviû na desêtoma kolenoma iz(rai)levima*²⁵ (150v).

S imenicom koja dolazi uz brojevni kvantifikator *dva* glagol je sročan u dvojini: *naiposli že doidosta dva kriva svedêtêla i rekosta* (65v), *vedihuta se i ina dva zlodêê š nim ubiena bila da bi*²⁶ (74v)²⁷. Zamjenice u atributnoj funkciji očekivano su sročne s

¹⁹ Oblici broja dva (NA m. r. *dva*, NA s. i ž. r. *dvi*) zabilježeni u istraženom korpusu u Ko pokazuju da je njegova paradigma dvojniska: GL *dviû*, DI *dvima*. Iznimka je jedini primjer s množinskom paradigmom *sehê dvehb zapovêdehb* (135v).

²⁰ Tri paralelna misala bilježe G dv. ob oboû/obiû bratu.

²¹ Kožičić i ovdje usklađuje prijevod prema lat. *donavit utrisque*, dok paralelni misali imaju i *otпусти/odpusti ima dlgb*.

²² O brojevima 1, 2, 11 i 12 u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku usp. Vince, 2004.

²³ Sm ima na ovom mjestu množinu *učen(i)ki svoimi*.

²⁴ U Ko nije zabilježen nijedan primjer uporabe *oba na desete*, već isključivo *dva na desete*, što je i razumljivo s obzirom na to da se ugleda u Vulgatu. Inačica *oba na desete* dolazi naime u staroslavenskim prijevodima na mjestu grčkoga određenog člana (usp. Suprun, 1977).

²⁵ Ostali misali imaju dvojinske oblike *prêstolu i obima/obêma na desete kolênoma iz(drai)l(e)vima*.

²⁶ S obzirom na brojnost oblika u kojima se javlja uopćeni oblik *bi* glagola *biti*, ne može biti relevantan za određivanje kategorije broja.

²⁷ Slijedeći Vulgatu (*ducebantur autem et alii duo nequam cum eo ut interficerentur* Lk 23, 32), Kožičić aktivnu konstrukciju, kakva je u drugim misalima (*vedêhu že i etera dva zlodêê ubiti š nimê*), zamjenjuje pasivnom te

imenicom u dvojinjskome izrazu, no znakovito je da su u dvojini i one u objektnoj ili subjektnoj funkciji: *se dva muža stasta pri nih i v belih rizah eže i resta* (114r), *reci da sedēta siē dva sina moē [...] rekosta emu [...] reče nima* (35v–36r), *i posla dva odb učenik sivoih i r(e)če nima [...] otidosta uč(e)nika nego i doidosta v gradb i obrētosta kano im rekal biše i ugotovista pasku* (69r), *poslav dva odb učenikov sivoih [...] i otvečav i(su)s reče nima [...] nimaže othodečima počē i(su)s govoriti* (2r), *i raspeše š nim dva razboinika [...] i ka raspeta š nim behota ponašahota nemu* (71r), *i idučima nima dvima vkup [...] i tako grēdiēhota vkup i doidosta na mēsto eže ukazalb biše nemu b(og)b* (87v), *prinesi mi dva kozliča dobra zelo da stvoru odb niū pičē* (38r), *č(lovē)k niki ime dva s(i)na i r(e)če mladši odb niū [...] i razdeli nima sučastvo* (39r). Participski se oblici također rabe u dvojini, kako je vidljivo u navedenim primjerima.

U dvojinjskome se kontekstu u pojedinim primjerima mogu pojaviti množinski oblici: *siē bo sutb dva zakona* (47v), a dosljednija je uporaba množinskih oblika posve iznimna: *raspeta sutb tagda š nim dva razboinika [...] toe i razboinici iže raspeti š nim bihu oponaš(a)hu emu* (67r). Čak i ako se dvojina ne javlja na razini oblika, sročnost s glagolskim i zamjeničkim oblicima pokazuje zadržavanje dvojinjskoga značenja takvih sintagmi: *pridosta dvi ženi bludnicē h kralū solomunu i stasta prēdb nim kiū edna reče [...] sice že prēgovarahota se prēdb kralemb* (48v), *vnide [...] v tretī dan sa dvima samima devicama [...] reče že devicama [...] egda že izidosta dēvice*²⁸ (46r).

Uporaba se dvojine ne može ocijeniti posve dosljednom ni u primjerima izricanja dvojnosti, no brojčana premoć dvojinjskih oblika u kontekstu s manjim ili većim odstupanjima jasno ukazuje na Kožičićevu težnju za njezinim zadržavanjem: *dva dužnika imeēše zaimodavac niki [...] neimučimb nim otkudu vrnuti darova obima* (57v), *i vidi dva anjela v belih rizah sedēca [...] govoretb nei oni ženo čto plačeši govorit nima* (107v), *i sliš(a)sta ga dva uč(e)n(ika) govoreča i slēdista i(su)sa obrač sē eže i(su)s i videvb e sledečē se bē govorit nima [...] eže resta nemu [...] govorit nima i(su)s [...] pridosta i videsta kadē živēše i prēbista*²⁹ *pri nem dan ta [...] bē že andrei bratb simuna petra edan odb dviū eže slišala bēhota odb ivana i šla po nem* (144r–v), *hōde i(su)s pri mori galileiscem vide dva brata [...] vmetaūca mrižu v more behota bo ribara i reče nima [...] onaže ostaviv abie mriže slēdiše ga i prošad ot tudu vide ina dva brata ēkova zēbedeova i ivana brata ego v korabli sa zēbedeom otcem niū krpaūca mriži svoje i zva be onaže abie ostaviv mriže i otca sledista ga* (145r–v), *posla tagda 2 učenika svoē govore ima [...] šadša že uč(e)nika stvorista ēko zapovedalb ima biše i(su)s i dovedosta oslicu i ždribe [...] i s(ē)diti ga zgora stvorista* (61v), *dva odb učenik i(su)soih idehu ta dan v kaštelb [...] i ta govorahota meū sobou [...] i stvoreno b(i)si doideže razgovarahota se i iskahota meū sobou i s(a)m i(su)s pribli(i)živ se idēše š nima oči že ih držani bihu da bi ga ne poznali i r(e)če k nima [...] kima reče onb [...] i rekosta [...] reče on k nima [...] tumačāše nima va vsehb*

postize podudarnost glagolskih oblika (pasivni imperfekt). No pritom ne zaboravlja da novi kontekst treba prilagoditi jeziku na koji prevodi, stoga inzistira na dvojinjskim oblicima.

²⁸ Mo, Sm, Pt imaju *d(ē)vici/divici*.

²⁹ U paralelnim je misalima množina: *prēbiše u nego*, dok je Kožičić, budući da je riječ o dva učenika, upotrijebio dvojину (u Vulgati: *et apud eum manserunt* Iv 1, 39).

pismehb *ēze odb ego behu i približišē se h kaštelu kamo idehu i ta tvori se dale iti i prisiliš(e) ga govorečē* [...] i vnide š *nima* i stvoreno bistb egda vzležaše š *nima* vase hl(ē)vi(!) i prēlomi i davaše *nima* i abie otprti sutb oči *nihb* i *poznāše* ga i isčeznu onb odb očiū *nihb* i *rekosta* meū soboū [...] i *vstavša* teū godinu *vzratista se* vb erus(o)l(i)mb i *naidosta* savkuplenihb 11 [...] i *pravlahota*³⁰ *ona* ēze stvorena bēhu na pute ēkože *poznala* ga *behota* v prēlomlenbi hlēba (105r–v). Sustavno provođenje dvojine unatoč pokojim iznimkama zamjetno je i u priči o Suzani, tekstu zasićenu dvojinjskim kontekstom: i *postavlena sutb dva starca sudca* v toe leto odb *kih gl(agol)alb e(stb) g(ospod)b* ēko izide bezakonie odb babilona odb *starcu sudcu iže viēhu se* stroiti lūdi *siē* često *prihoēhota* v domb ioahimovb [...] i *viēhota ū starca* [...] i *važgasta se* [...] i *otvratista* um svoi i *uklonista oči svoi* da ne *videtb* nebēse ni *vspomēneta* sudi pravadnie [...] egda *strzihota* danb podobanb egda *mogla* bi obresti ū samu [...] ne biše tu nikogože razvi *dviū starcu iže skrila se bēhota i gledahota ū* [...] *vstasta dva starca i pritekosta k nei i resta* [...] *vzvapistā* že i *starca* protivu nei [...] *pokle govorista starca* [...] *pridosta i dva starca plna* nepravadnago pomišleniē [...] i *resta* prēdb lūdmi [...] *vstavša* že *dva starca* posredē lūdi *položista ruci svoje* na glave nēe [...] i *resta starca* [...] verova *nima* vse množastvo [...] egda že *razlučena bista* drugb odb druga prizva edinogo ot *niū* [...] i vstaše protivu *dvima starcama* prēmogalb *e* bo biše danrel(!) odb ustb *niū* da *rekla bēhota* lažno svedētelstvo i stvoriše *nima* ēko zle *stvorila bēhota* protivu iskrnemu i ubiše *eū* (45v–47r)³¹.

U glagolskim oblicima 1. i 2. lica prevladavaju dvojinjski oblici, kao i u ličnim zamjenicama, i to neovisno o tome je li njihova funkcija subjektna ili objektna. Budući da se ti oblici odnose na govornika i sugovornika, takva je uporaba dvojine usko povezana s komunikacijskim činom. Množinski se oblici u takvu kontekstu pojavljuju rijetko: *prizvaše roditelū* [...] i *vprašahu* [...] se li vistinu *e(stb) sin vaū* egože *govorita vi*³² *da slep̃b rodilb se e(stb)* (51r), *otvečasta roditela ego i resta vemo* ēko sa *sinb naū* *e(stb) i ēko slep̃b rodilb se e(stb)* kako že *viditb nine ne vemo* ili *tko otvori oči ego mi ne vemo*³³ (51r), *azb i žena siē prebivahovē* v domu ednomb i [...] *bihovē* vkupb i nitkože ini v domu s *nama* razvi mi dvi (48v), *az i o(ta)cb ednoe esva* (57v), *se zbiraemb dvi polenci* da vnidu i stvoru mne i sinu moemu da *snēva i umreva* (35r), *posla tagda 2 učenika svoje govore* [...] *idita* v grad ki protivu *vama* *e(stb) i obrēčeta* abie oslicu privezanu i ždribē š neū *otrešita i privedita*

³⁰ Ostala tri misala imaju množinski oblik *povēdaše*. Čini se da dvojinjski oblik bolje odgovara kontekstu, a odstupanje među četirima misalima, osim leksičkom razlikom (*pravlati* : *povēdati*), moguće je protumačiti razlikom u referentima: u Ko su to dva učenika, a u Mo, Sm, Pt dva učenika i ostali koje su zatekli u Jeruzalemu. Vulgata podržava Kožičićev odabir: *et ipsi narrabant quae gesta erant in via et quomodo cognoverunt eum in fractione panis* Lk 24, 35.

³¹ U Mo, Sm, Pt dosljedni su dvojinjski oblici: *bēhota*, *niū*, *ēze sujahota*, *vid(i)ta*, *rucē svoi*, *eū*.

³² Oblici *mi* i *vi* promatraju se kao dio dvojinjske paradigme jer se nalaze u N dv. i u ostalim trima misalima, u kojima je uporaba dvojine gotovo posve dosljedna.

³³ Na mjestu je prvoga *vemo* u drugim misalima dvojinjski oblik *vēvē/vive*. Drugoga primjera uopće nema u ostala tri misala, a Ko slijedi dotadašnju misalsku tradiciju (npr. Ass, Ma, Ill., Hm), iako stavlja množinski oblik. Treći je oblik množinski u svim četirima misalima (u Mo, Sm, Pt u skladu s hrvatskostaroslavenskom normom: *vēmb*). Zanimljiva je podudarnost Ko s Nk, Ro, koji također imaju množinski oblik na posljednja dva mjesta.

mne i ako rečety tko **vama** čtogodi **rcita** êko potrêbuety siê g(ospod)ь (61v), vnide [...] sa dvima samima devicama [...] reče [...] **prinesita** mi olei i masti i dvari vrta **zatvorita** (46r), dva starca [...] resta [...] v pohoti tebê **esva**³⁴ [...] pristani k **nama** i smêši se s **nama** ako li ne vshočeši **r(e)čeva** svedêtelstvo protivu tebê (46r), vzvapi že susanna [...] lažno svedêtelstvo **rekosta** na me [...] nišêb sihb ne stvoriv êže sa zlobive **složista** protivu mnê³⁵ (46v), danielb [...] reče [...] sice bezumni sinove iz(rai)levi ne sudeče ni êže istinno e(stb) znaûče **osudista**³⁶ hč(e)r iz(rai)(e)vu vrnitê se na sudb zane lažno svedêtelstvo govorila sutb protivu nei [...] razlučite eû ednogo odb drugago dalêče i razsuû eû [...] sice **tvorahota** hčeramь iz(rai)lskimь i one boečê se govorahu **vamь** na hči iûdova ne strpe bêzakonьe v(a)še [...] stoit bo anjêlb g(ospoda)nь mečb imêe da prêsičety te po srêdê i ubietь **vaû** (46v–47r), savkupi lûdi ti i êrunь braty tvoi i **govorita** h kam(e)nu pred nimi (44v), r(e)če g(ospod)ь k moiseû i êrunu [...] **govorita** vsemu zboru sinovь iz(rai)lskihь i **r(e)cita** nimь (78r), sopety govoru v(a)mь da ako dva odb v(a)sь **složita** na z(e)mli odb vsakoe stvari ûže godi **buduty prosili** budety **nama** odb otca moego (42r)³⁷, posla dva odb učenikь svoihь i r(e)če [...] **idita** v mêtsto i srečety **vasь** č(lovê)kь vidro vodi nose **sledite** ga i kamo godi vnidety **r(e)cite** g(ospod)u domu [...] i ukazety onь **vamь** gostinicu veliû spravnu i tu **ugotovite** namь (69r)³⁸, i sliš(a)sta ga dva uč(e)n(i)ka [...] i(su)sь [...] govoritь [...] česo **iščeta** [...] govorit nima i(su)sь **pridita** i **viita** (144r–v), andrei [...] obrête sa prêe simuna [...] i govorit nemu **obrêtosva** mesiû (144v). Sasvim su iznimni primjeri u kojima je dvojina posve zamijenjena množinom: m(u)ža i ženu stvori [...] bog i reče **rastite** i **umnožite** i **naplnitê** z(e)mľu i **podložite** û **vamь** i **gospoduite** [...] se dahь **vamь** [...] da buduty **vamь** (86r)³⁹. S glagolskim oblicima 1. i 2. lica i odgovarajućim ličnim zamjenicama sročne su u dvojini i imenske riječi (participi i imenice kao predikatne dopune): čto stvori **nama** tako se otacь tvoi i azь **skrbeča iskahova** tebe i reče k nima čto e(stb) da **iskahota** me ne **znaêhota** li êko potrebuety mi biti va ovêhь êže otca moego sutb (16r), dva starca [...] resta [...] **prohaêhova se sami** va vrte [...] **buduči mi** v nuglê vrta **viduča** bezakonie **potekosva** [...] i **vidisva** [...] onogo vistinu ne **mogosva** êti zane krepčeši beše ot **naû** [...] siû že egda **esva opitasva** [...] ne hote ukazati **n(a)ma** siû rečb **svedêtelstvueva** (46v), **abraamь** [...] poêmb sa soboû dva ml(a)dša [...] i r(e)če otrokoma svoima **poč(e)kaita** tu [...] az i otrok daže do onamo **pospešaûča** pokle **sê pokloniva**

³⁴ Paralelni misali nemaju dio *v pohoti tebê esva*. Kožičić pri prevodenju latinskoga *nos in concupiscentia tui sumus* svjesno inzistira na uporabi dvojniskoga oblika.

³⁵ Suzanin se vapaj odnosi u Ko na dva starca koja su lažno svjedočila protiv nje, a u paralelnim misalima na ljude koji su je osudili općenito. Odatle razlika u uporabi oblika između četiriju misala: dvojniski u Ko, množinski u ostalima.

³⁶ Uporaba je dvojine na ovome mjestu hiperkorektna i posljedica je pogreške: u Ko se glagolski oblik odnosi na dva starca, a u Mo, Sm, Pt na narod koji je osudio Suzanu. Tako je u Ko zabunom odstupljeno i od Vulgate: *fili Israel non iudicantes neque quod verum est cognoscentes condemnastis filiam Israel* Dn 13, 48.

³⁷ Kožičićevo je rješenje u ovome primjeru loše i u gramatičkome i u tekstološkome smislu: glagolski (3. l. mn.) i zamjenički oblik (dvojniski oblik lične zamjenice za 1. l.) nisu sročni, a umjesto postojeće zamjenice trebala bi doći ona za treće lice. U ostalim su misalima glagolski oblik i zamjenica sročni u dvojini: *o vsakoi veči êže koliždo vsprosita budety ima ot oca moego*. U Vulgati: *de omni re quacumque petierint fiet illis a Patre meo* Mt 18, 19.

³⁸ U drugim misalima dvojniski su oblici dosljedni: *vi, (po nemь) idita, recita/rcita, vama, ugotovaita*.

³⁹ Na ovome mjestu nisu dosljedni ni drugi misali, npr. Mo ima množinski oblik *množite se*, a Sm *vladaite*.

vzvrativa se k vama (87v–88r), i posla petra i ivana reki **šadša ugotovita** *n(a)m̃ p(a)sku da ědemo onaže resta kade hočeši da ugotoviva i r(e)če k nima se vhodećima v(a)ma* v grad srečet **vaū** *č(lově)k̃ sasud vodi nose s̃ledite ga v dom̃ v ki vhoti v r(e)č(e)ta* otcu ot čel(a)-di domu togo [...] i ta ukažet̃ **vam̃** *gostinnicu veliū spravnu i tu ugotovita* (72v), i reče *g(ospod)̃ k moiseū i ěrunu zane ne verovasta*⁴⁰ *mne da svetili bista pred sinmi iz(rai)levimi ne vavēdeta* *lūdi sih̃ v zemlū* (44v), i vzrpta vse sabranie sinoṽ iz(rai)lskih protivu moiseū i ěrunu [...] zašto **vavedosta** *nas v pustinu siū pobila da bista gl(a)dom vse množastvo* (61r), *vide dva brata* [...] i reče nima **pridita** *po mnē i stvoru vas̃*⁴¹ *biti ribara* (145r), *ivañ* [...] *poslaṽ dva odb̃ učenikoṽ svojih̃* [...] *otvečaṽ i(su)s̃ reče nima šadša vzv(ē)st(i)te ivanu ěže s̃lišaste i vidistē* (2r)⁴², *dva odb̃ učenik̃ i(su)sovih̃ idehu* [...] i *r(e)če k nima kaē sut̃ s(love)sa siē ěže slagata meū vama hodeća i esta drēsela* [...] i *rekosta mi že nadeēhova se* [...] *ne li da srce naše goruče biše v nas̃* (105r).

Uz dva imena u službi subjekta povezana veznikom i glagolski i imenski dio predikata sročni su po smislu u dvojini, kao i predikatne dopune (participi): **bēhota**⁴³ *osip̃ i mariē mati i(su)sova čudeća se* (13r), i *se ēvista se im̃ moisei i iliē š nim̃ govoreća* (33r), *egda li bolša nēsta abana i farfar̃ reki damaskove vsēh̃ vod̃ izrailskih̃* (41r), *andrēi sopet i filip̃ resta i(su)su* (60v), i *všadše*⁴⁴ *moisei i ěruñ ostavivše*⁴⁵ *množastvo prēb̃ krovom̃ zaveta padosta nica na z(e)mlū i ṽzvapista ka g(ospod)u i resta* (44v), *resta že moisei i ěruñ ka vsim sinom iz(rai)(e)vim* (61r), *posla petra i ivana* [...] *ona že resta* [...] **šadša že obretosta** *ēkože r(e)če nim̃ i(su)s̃ i ugotovista pasku* (72v), i **bista priētela** *irud̃ i pilat̃ ta dañ nepriētela bo bēhota prēe meū soboū* (74r), i **snidosta** *oba va vodu filip̃ i evnuh̃* (107v), *izide petar̃ i oñ drugi učenik̃ i pridosta ka grobu tecihota dva vkup̃* [...] *ne znaēhota bo ošče pisam ēkože potrēbovaše nemu odb̃ mrtvih̃ vstati* (109r). Osobito je zanimljiv primjer *takae že i ēkova i ivana sina zebēdeova* (126v), u kojemu su u N dv., uz apozitivnu sintagmu, i oba vlastita imena.⁴⁶ Kada dva subjekta ne stoje neposredno jedan uz drugi, njihova sintaktička povezanost slabi, a tako i Kožičićeva koncentracija pri prevođenju, pa je tu neznatno više odstupanja između četiriju misala u korist množinskih oblika u Ko: *prosi pilata osip̃ odb̃ arimatie* [...] *vazel̃ da bi telo i(su)sovo* [...] *pride i nikudim̃* [...] i *tako vazešē telo i(su)sovo i svēzaše ga linteoni sa aromati* (80v)⁴⁷, *otvečaṽ že evnuh̃ reče filipu* [...] i *idućima nima pridose*⁴⁸ *k vodi nikoi* (107r–v), što ne vrijedi za sve primjere: *egda zaručena bē mariē mati i(su)sova osipu pree neže sastasta se* (7v).

⁴⁰ U Mo, Sm, Pt konstrukcija je drukčija: *verovaše mnē lūdi si*, gdje nema mjesta dvojini.

⁴¹ Na mjestu je ovoga, množinskoga oblika u drugim misalima dvojniski oblik *vi/vaū*.

⁴² Na svim je trima mjestima u paralelnim misalima dvojniski oblik: *vzvēstita, sl(i)š(as)ta, vid(ē)sta*.

⁴³ Činjenica da Ko i drugi misali pri izricanju sročnosti glagola s više subjekata rabe različite mogućnosti upućuje na čvrstoću Kožičićeva stava da što dosljednije rabi dvojину. U drugim je naime misalima glagol u jednini (*bē*) i sročan samo s prvim imenom (*osip̃*).

⁴⁴ Kožičić ovdje prati Vulgatu (*ingressusque Moses et Aaron dimissa multitudo tabernaculum foederis corruerunt proni in terram et apparuit gloria Domini super eos* Br 20, 6), dok paralelni misali nemaju toga dijela.

⁴⁵ Mo, Sm, Pt imaju oblik *ostaṽša*.

⁴⁶ Takva je uporaba u literaturi poznata kao dvojna dvojina (v. Žolobov – Krys'ko, 2001: 33–39).

⁴⁷ U ostalim misalima u obama primjerima glagol stoji u dvojini: *vazešē : priēsta, svēzaše : ovista/obvista*.

⁴⁸ Paralelni misali imaju dvojniski oblik *pridosta*.

Imenica u apozitivnoj i imenska riječ u atributnoj službi uz dva imena stoje u odgovarajućem dvojinskom obliku: *podb arhiereoma anoû i kaifoû* (6v), *i snidosta oba va vodu filip̃ i evnuh̃* (107v). Iako su zabilježeni i množinski oblici, zamjenice za treće lice u službi objekta načelno su sročne sa subjektom u dvojini: *mnozi že ot iûdei prišli bêhu k marti i k m(a)rii da utešeli bi eû o brate eû* (53r), *andrêi sopet i filip̃ resta i(su)su i(su)s̃b že otveča im̃b reki* (60v), *i vzrpta vse sabranie sinoṽb iz(rai)lskih protivu moiseû i êrunu v pustini i rekoše k nima* (61r), *m(u)ža i ženu stvori eb(!) i bl(agoslo)vi eû* (86r), *pride k simunu petru i k drugomu učeniku [...]* i *govorit̃ nima* (109r). Zabilježena su i odstupanja, no posve su iznimna: *egda li bolša nêsta abana i farfar̃b reki damaskove vsêh̃b vod̃b izrailskih̃b da umiû se v nih̃b*⁴⁹ (41r). Jednako je stanje potvrđeno kada zamjenica vrši službu subjekta i u anaforičkom je uporabi: *i posla petra i ivana [...]* *ona že resta [...]* *r(e)če k nima [...]* *šadša že obretosta êkože r(e)če nim̃b* (72v). Predikat je sročan u dvojini sa zamjenicom u takvoj uporabi: *pl̃t̃b bo pohotstvuet̃a na duha duh že na pl̃t̃ siê bo meû soboû protivita se* (133r), ali ne uvijek: *slep že slepomu voi ako budet̃ oba v êmu padaût̃* (43r). Kada su upotrijebljeni anaforički u konstrukciji pseudodativa apsolutnoga⁵⁰, particip i zamjenica sročni su u dvojini po smislu s prethodno izrečenim subjektom, tj. subjektima: *otvečav že evnuh̃b reče filipu [...]* i *idućima nima pridoše k vodi nikoi* (107 r–v).

Zaključak

Raščlamba je primjera dvojinskih oblika u *Misalu hruackome Šimuna Kožičića* pokazala neodrživost tvrdnje da je dvojina kao kategorija uklonjena te tumačenja koja njegovu jezičnu djelatnost prikazuju isključivo u svjetlu kroatizacije. Štoviše, Kožičić upravo inzistira na zadržavanju prepoznatljive staroslavenske kategorije – dvojine, pri čemu su osobito znakoviti oni dijelovi biblijskih čitanja uneseni radi usklađivanja s Vulgatom, a kojih u ostalim trima misalima nema. U tim, novoprevedenim dijelovima dvojina se naime načelno rabi na odgovarajućim mjestima.

Iako uporabu dvojine u Kožičićevu misalu zbog zamjene sumativne i distributivne dvojine množinom u parnih imenica ne možemo ocijeniti posve dosljednom, ipak je vidljiva svjesna namjera da se takva dosljednost u tekstu postigne i sustavno provede. U izricanju dvojnosti pojavnost je množinskih oblika umnogome rjeđa. No čak i ako je dvojina manje dosljedna na razini oblika, na razini značenja nesumnjivo jest, što se osobito dobro vidi u sročnosti. Pri istraživanju se Kožičićeva jezika ne smije smetnuti s uma da je riječ o književnome jeziku, stoga se opis njegova jezika ne može ograničiti tek na utvrđivanje zastupljenosti staroslavenskoga i starohrvatskoga jezičnoga sustava, već mora prije svega utvrditi njihovu funkciju u specifičnoj autorskoj koncepciji jezičnoga oblikovanja.

⁴⁹ Ostali misali nemaju dio *v nih̃b*, koji se u Ko pojavljuje ponovno kao doslovan prijevod s latinskoga (*numquid non meliores sunt Abana et Pharphar fluvii Damasci omnibus aquis Israhel ut laver in eis* 4 Kr 5, 12), no ovaj put s previdom, tj. upotrijebljenim množinskim oblikom umjesto dvojinskoga.

⁵⁰ Stjepan Damjanović (1997: 59) izdvađa „novi oblik dativa apsolutnoga, neki pseudo dativ apsolutni”, u kojemu je subjekt participijalne konstrukcije i ostatka rečenice isti, kao značajku hrvatsko-staroslavenskoga jezika.

Izvori

Misal hruacki po rimski običai i činъ (...) kužanъ popravlennъ i prêpis(a)nъ (...) Šimunom Kožičićemъ Zadraninomъ, Rijeka, 1531.; preslika F-251, Staroslavenski institut, Zagreb.

Misal po zakonu rimskoga dvora 1483. (pretisak), Liber – Mladost, Zagreb, 1971.

Misali po zakonъ rimskoga dvora (...) po Frančisku Bindoni i Mafio Pasino tovariši, Venecija, 1528.; preslika F-255, Staroslavenski institut, Zagreb.

Senjski glagoljski misal 1494. (pretisak), Moguš, Milan – Nazor, Anica (ur.), Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1994.

Literatura

Benvin, Anton, „Zamisao liturgijskog jezika u Šimuna Kožičića”, *Slovo*, 34, 1984., str. 203–218.

Biblia sacra iuxta Vulgatam versionem, Gryson, Roger (prir.), Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1994.

Ceković, Blanka – Sanković, Ivana – Žagar, Mateo, „Jezik *Misala hruackoga* Šimuna Kožičića Benje: glagolski oblici”, *Slovo*, 60, 2010., str. 133–166.

Damjanović, Stjepan, *Tragom jezika hrvatskih glagoljaša*, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 1984.

Damjanović, Stjepan, „Jezičnostilska raslojenost hrvatskoglagoljskih srednjovjekovnih tekstova”, *Croatica*, 45/46, 1997., str. 57–69.

Kuštović, Tanja, „Lične zamjenice u *Misalu hruackom* (1531) Šimuna Kožičića Benje”, *Fluminensia*, god. 24, 2012, br. 1, str. 125–141.

Kuzmić, Boris, *Odnos između dvojine i množine u predstandardnom razdoblju hrvatskoga jezika* (doktorska disertacija u strojopisu), Filozofski fakultet, Zagreb, 2006.

Mihaljević, Milan, „Deklinacija imenica u najstarijim hrvatskoglagoljskim fragmentima”, u: Dürriegl, Marija-Ana – Mihaljević, Milan – Velčić, Franjo (ur.), *Glagoljica i hrvatski glagolizam*, Staroslavenski institut – Krčka biskupija, Zagreb – Krk, 2004., str. 625–636.

Mihaljević, Milan, „Hrvatski crkvenoslavenski jezik”, u: Bratulić, Josip (i dr.), *Povijest hrvatskoga jezika 1: Srednji vijek*, *Croatica*, Zagreb, 2009., str. 283–349.

Mihaljević, Milan, „Der Dual im Kroatisch-Kirchenslavischen”, *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, 57, 2011., str. 131–138.

Nazor, Anica, „Šimun Kožičić: Od bitija redovničkoga knjižice”, u: Nazor, Anica (prir.), *Šimun Kožičić – Od bitija redovničkoga knjižice /Rijeka, 1531./, knj. 2: Latinična transkripcija glagoljskoga teksta (s uvodom, rječnikom i literaturom)*, Državni arhiv u Rijeci – Družba „Braća hrvatskoga zmaja”, Stol riječko-bakarski, Rijeka, 2009., str. 15–24.

- Nazor, Anica, „Šimun Kožičić (oko 1460. do 1536.)”, u: Nazor, Anica (prir.), *Šimun Kožičić – Knjižice od žitija rimskih arhijerejev i cesarov /Rijeka 1531./*, knj. 2: *Latinička transkripcija glagoljskoga teksta (s predgovorom i uvodom)*, Sveučilišna knjižnica Rijeka, Rijeka, 2007., str. 11–22.
- Rački, Franjo, „Život Šimuna Kožičića Benje, biskupa modruškog i pisca”, *Zagrebački katolički list*, 1–6, 1861., str. 1–2; 9–11; 17–18; 25–27; 33–35; 41–42.
- Suprun, Adam E., „Staroslav. oba na desete”, u: Jakopin, Franc (ur.), *Nahtigalov zbornik*, Filozofska fakulteta, Ljubljana, 1977., str. 453–463.
- Tomašić, Tanja, *Jezik Šimuna Kožičića Benje prema njegovim jezikoslovnim koncepcijama u djelu „Knjižice od žitiê rimskih arhierêov i cesarov”* (magistarska radnja u strojopisu), Filozofski fakultet, Zagreb, 2000.
- Tomašić, Tanja, „Glagoljaška djelatnost Šimuna Kožičića Benje”, u: Božilova, Rumjana (ur.), *Bŭlgari i Hŭrvati prez vekovete*, 2, IK „Gutenberg”, Sofija, 2003., str. 58–65.
- Vince, Jasna, „Brojevi 1, 2, 11 i 12 u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku”, u: Dürriĝl, Marija-Ana – Mihaljević, Milan – Velčić, Franjo (ur.), *Glagoljica i hrvatski glagolizam*, Staroslavenski institut – Krčka biskupija, Zagreb – Krk, 2004., str. 595–605.
- Vince, Jasna, „Zakonitosti uporabe distributivne jednine i dvojine”, *Riječki filološki dani*, 4, 2002., str. 541–546.
- Vince, Jasna, „Distributivnost i gramatički broj u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku”, u: Dukić, Davor – Žagar, Mateo (ur.), *Knjige poštujući, knjigama poštovan: Zbornik Josipu Bratuliću o 70. rođendanu*, Matica hrvatska, Zagreb, 2010., str. 137–148.
- Žagar, Mateo, „Zadaci i perspektive istraživanja jezika glagoljskih tiskanih izdanja Šimuna Kožičića Benje (uz pripremanje kritičkog izdanja *Misala hruackoga*)”, *Fluminensia*, god. 24, 2012, br. 1, str. 111–123.
- Žolobov, Oleg F. – Krys’ko, Vadim B., *Istoričeskaja grammatika drevnerusskogo jazyka: Dvojstvennoe čislo*, Azbukovnik, Moskva, 2001.

SUMMARY

Blanka Ceković – Ivana Eterović

DUAL IN ŠIMUN KOŽIČIĆ BENJA'S MISAL HRUACKI

The particularity of language present in the books printed in Šimun Kožičić Benja's Glagolitic printing house in Rijeka has already been noticed in the literature. When comparing the Old Slavic and Old Croatian elements in these editions, the aspiration for *Croatisation* was sometimes attributed to Kožičić. A more accurate and systematic analysis of the function of these two language systems in Kožičić's unique concept of literary language is still awaiting.

This article defines the status of dual as a grammatical category in Kožičić's *Misal hruacki*. Recent research has shown that its deviation from the language norm of the earlier Croatian Glagolitic missals is to the greatest extent the result of editing according to the Vulgate. Since in the 16th century dual was a prominent Old Slavic element and was not conditioned by the Latin model, its usage should be considered as a deliberate and intentional act of reaching out for the (Croatian) Church Slavonic system.

Key words: *Croatian Church Slavonic language; Croatian Glagolitic printed Missals; Glagolitic printing house in Rijeka; Šimun Kožičić Benja; Misal hruacki; dual*